

„Erdélyi csillagok.“

Bírálati hozzászólás Balázs F. „Dávid Ferenc“ c. cikkéhez.

Az Erdélyi Szépmíves Céh kiadásában egy könyv látott nem régiben napvilágot „Erdélyi csillagok“ címen. A könyvben egy néhány erdélyi nagyság szépen megrajzolt képét adják az írók az Erdélyi Helikon íróinak tíz éves találkozója alkalmából. Egészen természetesnek tetszik az elfogulatlan szemlélő előtt, hogy Erdély nagyjai, csillagjai közt ott találja Dávid Ferencnek, az unitárizmus s általában a szabadelvű vallásos gondolkozás apostolként tisztelt alakjának az arcképét is. Ami azonban kiábrándítóan hat egy unitárius olvasóra nézve e képpel kapcsolatban az, hogy a nagyoknak kijáró elismerő sorok többet ártnak Dávid Ferenc nagyságának, mint mennyit használnak. Ha valaki e cikk alapján akarja megismerni Dávid Ferenc élete és munkássága jelentőségét és értékét, ha e cikk alapján akar képet alkotni magának a nagy apostolról: az a kép nagyon szegényes lesz. Az olvasó megtudja a cikkből, hogy Dávid Ferenc logikája logikátlan; a vallás-szabadság törvénybeiktatása érdekében kifejtett munkája csupán a „maga számára“ való türelem kieszközlése eredménye; Dávid Ferenc jelentősége semmi más, mint az, hogy a „megérzés“ „az alacsonyabb rendű gondolkozás, képzeletkapcsolás“ (sic) embere volt; s hogy szerette az ifjúságot, mert „a kolozsvári főtanoda virágzási kora“ arra az időre esik, amelyben Dávid Ferenc maga vezette az iskolát; s hogy szerette az embereket.

Dávid Ferenc, egyházunk apostola, szabadelvű vallásos gondolkozás és hit martirja, „Erdély csillaga“ ez a cikk nem méltó tehozzád s még kevésbé méltó arra, hogy az erdélyi irodalom kiváló pártolói, a Szépmíves Céh tagjai e cikken keresztül ismerjenek meg téged!

Nem céloim Dávid Ferenc nagyságáról s élete jelentőségéről cikket írni, hiszen azok, akikhez egyházunk eme lapján keresztül eljutnak e sorok, jobban ismerik Dávid Ferenc fontosságát, semhogy

egy ilyen félrevezető cikk megteveszthetné őket; ellenben célom az, hogy a cikk leglehetőlenebb, a történelmi tények és modern lélektan szempontjából tarthatatlan állításait megcáfoljam, főleg a cikkíró okulására.

* * *

I. m. 30. l. Író azt állítja, hogy Dávid Ferenc „száraz vitázó, bibliai verseket egymásután felsorakoztató, észszerű érvekkel győzni akaró hitujító, aki előttünk teljesen ismeretlen nyelven beszél, bár magyar minden szava“.

Azt, hogy Dávid Ferenc száraz vitázó lett volna, csak a korabeli viták menetét nem ismerő, azok szellemébe magát betekélni nem tudó ember mondhatja. Az a tény, hogy Dávid Ferenc vitái néha napokon keresztül tartottak s azokon nagyszámu közönség vett részt, bizonyítja, hogy azok a korabeli közönség számára nem voltak szárazak.

Az igaz, hogy bibliai verseket sorakoztatott fel s azokkal támasztotta alá felfogásait, de ugyanazt tették ellenfelei is. Amikor a bibliakritika ismeretlen volt, mint az ő korában, amikor minden bibliai vers egyenlő tekintélyű és erejű volt, a vita eredménye attól függött, hogy ki tudta a bibliai bizonyítékokat meggyőzőbb erővel egymásután felsorakoztatni. Ebben volt mester Dávid Ferenc, kinél jobban a Bibliát az ő idejében senki sem ismerte.

Ami nyelvezetét illeti, az lehet „ismeretlen“ a mai olvasó előtt, de nem volt az a Dávid Ferenc korában.

* * *

30. l. „A győzelem persze, mindig neki jutott, amikor a hitvita vezetői vagy tulnyomó résztvevői már eleve az ő álláspontját fogadták el“. — De „már eleve“ hogy fogadhatták el az ő álláspontját, amíg meggyőző erővel be nem bizonyította? Kanyaró F. szerint János Zsigmond 1567-ben lett unitárius, Jakab Elek szerint pedig 1568-ban. A két unitárius történetíró ellentmondó véleménye s Szentmártoni K.¹ határozatlan állásfoglalása, hogy ez a csatlakozás „valószínűleg“ 1567-ben történt, mutatja, hogy a fejedelem magatartásából nem lehet azt a részrehajlást kivenni, amivel Balázs Ferenc őt megvádolja.

* * *

¹ Szentmártoni K. „János Zsigmond élet- és jellemrajza“ 320 l.

31. l. „Van valami gyanus abban, amikor valaki bizonyos hit-elvi fejlődés hosszú útját megteszi s mint lutheránus, legyőzi a kálvinistákat, mint kálvinista pedig a lutheránusok hátát porolja ki. Miféle értelem az, amelyik lutheránus érvekkel győz a kálvinisták, egy év múlva pedig a kálvinista elvekkkel a lutheránusok ellen? Maga a vallásfejlődés nem jellembeli gyengeség, hibásan vádolják Dávid Ferencet ellenfelei ingatagsággal, de az a logika bizonyosan szánta, amely minden fejlődési fokon mindent minden ellen bizonyítani tud.“

Egyháza apostola értékeit keresve, ilyen hángnemben írni, enyhén szólva illelenség. De ezenkívül is, miért lehetetlen egy fejlődő hitfelfogás különböző fokozatai eredményes megvédése? Nem tudja Balázs Ferenc, (egy hasonló, bibliai alapon folyt vitára hivatkozva) hogy a geocentricus világnézet bibliai alapon védte álláspontját s nevezte eretneknek a heliocentrikus magyarázatot, majd ismét bibliai alapon találta elfogadhatónak az utóbbit? Vagy nem volt Balázs Ferenc sohasem abban a helyzetben, hogy egy vitája alkalmával teljes erővel védte álláspontját s mikor ellenfelét meggyőzte, kimutatva álláspontja hibáit, a végén ő maga fogadta el az ellenfél felfogását s lett annak az álláspontnak harcosa?

* * *

u. o. „Értelmünk mai fejlettsége szemszögéből ítélve, Dávid Ferenc minden hitvitáját el kellett volna, hogy veszítse, amely pillanatban elhagyta a tiszta katolikus Szentháromság dogmát s ameddig még a Jézus teljes és fenntartás nélküli embersége tanához el nem érkezett. A közbeeső állomások, Dávid Ferenc fejlődési fokai, logikailag tarthatatlanok.“

Hogy ez a megállapítás mennyire téves, mutatja az az egyszerű tény, hogy Dávid Ferenc vitáit nem veszítette el. Balázs Ferenc fenti megállapítása szerint a parittyától a messzehordó ágyuig való eljutás közti technikai fejlődés tarthatatlan. Balázs Ferenc legnagyobb hibája e megállapításnál az, hogy mindent „értelmünk mai fejlettsége szemszögéből ítél“. Ebből a szemszögéből nézve Dávid Ferencnek a „Fiu“-ról való felfogása egy közbeeső lutheránus vagy kálvinista fokon lehet téves, lehet logikátlan, de csak a ma szemével és a mai unitárizmusunk szemszögéből nézve, mert ha tudjuk azt, hogy ő nem kapta készen a mi unitárizmusunkat, hanem annak

alapjait ki kellett neki bogoznia a szentháromság utvesztőjéből, már e közbeeső fokokat is elismeréssel kell néznünk. Ő nem készen kapta az unitárizmust, mint mi, hanem kínos vergődéssel kitermelte, mint kagyló az igaz gyöngyöt. Nevetséges „értelmünk mai fejlettsége szemszögéből ítélve“, a készen kapott unitárizmusunk szemszögéből nézve tarthatatlannak és logikátlannak nevezni Dávid Ferenc úttörő vergődését.

* * *

32. I. „Tévedés azt hinni, hogy a szentháromságban való hit megingásához a logika vezetett. A modern természettudományos gondolkozás, az újkori pozitívizmus minden komoly ellenállás nélkül kezdte ki a Biblia természetfeletti hitelét, helyezte Jézust az emberek közé, tette semmivé a szentháromság hitét, de a reformáció korabeli logika csak e dogma szigorú és merev fenntartásához vezethetett.“

A tévedések egész sorát tartalmazza ez a két mondat. Hol volt a Dávid Ferenc korában még a *modern természettudományos gondolkozás*? Hol volt az *újkori pozitívizmus*? Anakronizmus. Hol volt Darwin és Comte e két nevezett irányzat tudományos megalapozója? Hol volt a Biblia-kritika? Straus, Renan, etc.? Vajjon ki merte volna kimondani a Dávid Ferenc korában, hogy a Bibliának nincs „természetfeletti hitele“? Ki hiszi el Balázs Ferencnek, hogy Jézust csak úgy minden döccenés nélkül egyik napról a másikra vissza lehetett helyezni az emberek közé? Hát Dávid Ferenc nem ennek lett a martirja? Hát a deízi komplanáció nem teszi kötelezővé az unitáriusokra nézve a Jézus imádatát 1638-ban? Ha olyan magától értetődő lett volna a dolog s a Balázs Ferenc által említett tudományok tényleg „semmivé tették“ volna a szentháromság hitét, akkor ma nem lennének trinitárius felekezetek; a tény azonban az, hogy a mi egy Istent hívő kis egyházunk, még ha Világszövetségünkön keresztül nézzük is a dolgot, elenyészően kicsi a trinitáriusokéival szemben. Balázs Ferenc elfeledte Dávid Ferenc martirhalálát, nem ismeri az ellenreformáció küzdelmeit, a gályarabságra hurcolt protestáns papok történetét stb., ha azt meri mondani, hogy „minden komoly ellenállás nélkül“ lehetett az unitárizmus eredményeihez eljutni. A legjobb cáfolat állítására nézve azonban a saját megállapítása, melyben a szentháromság

dogmájára nézve kimondja, hogy „a reformáció korabeli logika csak e dogma szigorú és merev fenntartásához vezethetett“. Dávid Ferenc unitárizmusa mutatja, hogy nem vezetett oda.

* * *

32. l. „Az értelem nem jöhet rá arra, hogy isteni tekintéllyel a zsinatok és egyházatyák iratai nem bírnak, csak az evangéliumok.“

Hát mi jöhet erre rá? Első sorban nem is Dávid Ferenc volt az, akinek „a tekintély forrásának az önkényes megváltoztatása“ eszébe jutott, hanem a reformátorok: Luther, Calvin etc. Hogy „észszerű álláspont szerint végleges tekintéllyel sem ez, sem az nem rendelkezhetik“ az már a 20. század megállapítása és pedig logikai megállapítása, mint ahogy logikai megállapítás volt az is, ameddig a 16. századbeli megállapítás eljuthatott.

* * *

37. l. „A legdicsőségesebb bizonyíték azonban a vallásszabadság törvénybeiktatása, amely Dávid hatásának tulajdonítható, s amelyet csak kis mértékben kisebbít az a körülmény, hogy az csak az eddig kialakult négy felekezetre vonatkozik.“

A nagy ember szellem-arcképét rajzolgató hithű utód itt is hibát keres. De vajjon Dávid Ferenc honnan sejtette volna, hogy a korában kialakult négy keresztény felekezet helyett valamikor 250 vagy hány keresztény felekezet lesz? Hát vajjon kiterjeszthette volna Dávid Ferenc a vallásszabadság törvényét a baptista, millenista, názárenus, episzkopális, methodista stb. felekezetekre, amikor azok nem léteztek? Balázs Ferenc elfeledi, hogy a Dávid Ferenc halála óta eltelt 356 év alig vitte elébb a vallás-szabadság ügyét itt Erdély földjén, mint amilyenben az a Dávid Ferenc halála alkalmával volt. A *bevett, elismert, megtürt* és *meg nem türt* egyházakra vonatkozó törvények ezt mutatják. Felfogásom szerint még a 20. század, helyenkint (Amerika, Anglia, Hollandia) felcsillanó teljes vallásszabadsága szemszögéből ítélve sem lehet 1568 és 71 lényege ellen kifogást emelni, de ha sok mai állam vallási viszonyait vizsgáljuk (Oroszország, Németország, Mexiko, Spanyolország etc.) akkor a legnagyobb elismeréssel kell adóznunk *fenntartás nélkül* 1568 és 71 szelleme iránt.

* * *

37. I. „E korát jóval megelőző állásfoglalás részint annak is tulajdonítható, hogy — ő lévén mindég a legujabb, legszélsőbb haladás képviselője, — ha szabadságot és türelmet kért, azt főképpen a maga számára kérte. A többi felekezet elég erős volt ahhoz, hogy magát törvény nélkül is megvédje.“

Dávid Ferencnek legszebb jellemvonása a türelmesség. Balázs Ferenc még ebben a jellemvonásban is hibát keres s az értékelés helyett kisebbiteni igyekszik azt. Dávid Ferenc vallási fejlődése egyetlen fokán sem ragadtatta magát türelmetlenségre. Míg mások „Vén bial orrára való karika“ címen adnak ki teológiai írásokat s egymást gyalázó szavakat használnak, míg Mélius a debreceni zsinaton fegyverrel kívánja kiirtatni a Dávid Ferenc szellemét s az egyszerű cipésmester családjából kikerülő s magát a püspöki székhelyig felküzdött Dávid Ferencet „Franciscus sutoris“ stb. gunynevekkél illette, Dávid Ferenc megőrzi nyugodtságát s ily hangnemben válaszol: „Értjük, hogy sokan szidalmaznak és mi felőlünk különbet magyaráznak, de az Ur Isten legyen ítélő bíró mi közöttünk és a mi vádlóink között. Reméljük pedig, hogy a hívek megértvén a mi vallásunk igazságát, jobb ítéletet tesznek felőlünk“.¹

Ha Dávid Ferenc nagyon sietett volna a saját számára *szabadságot és türelmet kérni*, azt már az 1567 Febr. 13-án tartott első unitárius zsinaton megtette volna. Ő azonban hitt az eszmék erejében s csak mikor azok már megtették a szükséges hatást, akkor gondolt az elért eredmény törvény által való megvédésére. — Azt állítani, hogy Dávid Ferencnek azért volt szüksége a saját számára kieszközölt türelemre, mert az ő követőinek a csoportja kisebb volt a többiekénél s ennél fogva erőtelenebb, mert hisz ezt jelenti egyúttal az az állítás, hogy „a többi felekezet elég erős volt ahhoz, hogy megvédje magát törvény nélkül is“ a 16. századbeli helyzet nem ismerésére vall. Elsősorban is a többi felekezet jogainak törvénnyel való biztosítását már akkor szolgálta Dávid Ferenc, amikor az illető felekezethez tartozott; de szolgálta akkor is, amikor a saját követői részére kívánta a vallás szabad gyakorlásának biztosítását. Tehát nem az a bizonyos *önérdek* vezette. Másodszor, ha Dávid Ferencet az *önérdek* vezette volna, akkor megpróbálkozhatott volna olyan irányban befolyásolni a fejedelmet, amilyen irányban Mélius

¹ Szentmártoni i. m. 317.

próbálkozott, vagyis az ellenlábás felekezetek vezetői lehetetlenné tételével követők üldözése által. Dávid Ferenc azonban ezt nem tette meg. Harmadszor vajjon hogy képzelel el Balázs Ferenc a 16. században egy felekezet fennmaradását törvény nélkül, illetve talán a törvény védelme nélkül? A lengyel unitáriusok sorsa világosan mutatja, hogy mit tudott tenni a hatalom a törvény védelmén kívül helyezett egyház ellen; de mutatja a hatalom munkáját az a sok szenvedés, melyen őseink keresztül mentek, pedig a törvény védelme alatt álltak.

* * *

Befejezésül csak ennyit: emberi nagyságot alig érhetett nagyobb megalázás, mint egy ilyen cikknek a megjelenése a hűséges követők soraiból. A könyv címéről ítélve a Szépművészek Céh nem így kegyeletsértő, hanem értékelő sorokat akart a közönség kezébe adni. Sajnos, hogy nem így történt.

Lőrinczy Géza.

Öreglegény-dal.

Öreglegénytől maradozva
Fut el jókedv, friss lendület.
Öreglegényt már új birokra
Nem hajszol vak, szent szédület.

Öreglegény a bölcseséggel
Kötözget apró üzletet.
Bölcsésé — bolondos régi ének —
Bölcsésé - csak rogyant in tehet.

Öreglegény borongós kedvvel
Számlálgatom a perceket...
Uramisten, sok bölcseséggel
Ne áldj meg, amíg csak lehet.

Pálffy Márton.